

SUG'URTANING IQTISODIY MOHIYATI VA BOZOR MUNOSABATLARIDAGI TUTGAN O'RNI

Nozimov Eldor Anvarovich

Samarqand iqtisodiyod va servis instituti

“Investitsiya va innovatsiya” kafedrası katta o'qituvchisi

eldornozimov@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu akademik maqola sug'urtaning iqtisodiy mohiyati va bozor munosabatlaridagi tutgan o'rnini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda sug'urtaning nazariy asoslari, asosiy funksiyalari, bozor tuzilmasi va ishtirokchilari atroflicha ko'rib chiqiladi. Shuningdek, sug'urta sohasining milliy iqtisodiyotga ta'siri, uning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari, xususan O'zbekiston sharoitidagi o'ziga xosliklari yoritilgan. Tadqiqot sug'urtaning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, kapitalni shakllantirish va investitsiyalarni rag'batlantirishdagi muhim rolini, shuningdek, risklarni boshqarish orqali iqtisodiy sub'ektlarga beradigan himoyasini ko'rsatadi. Zamonaviy bozorda raqobatning kuchayishi va xizmat sifatini oshirish zarurati, xalqaro standartlarni joriy etishga qaratilgan sa'y-harakatlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar

Sug'urta, iqtisodiy mohiyat, bozor, risk, funksiyalar, O'zbekiston, rivojlanish, innovatsiya, barqarorlik

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda sug'urta instituti iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, jamiyat a'zolarini turli xil kutilmagan hodisalar va moliyaviy yo'qotishlardan himoya qilishning muhim mexanizmi hisoblanadi. U o'zining ko'p asrlik tarixi davomida sodda himoya vositasidan murakkab va ko'p tarmoqli moliyaviy tizimga aylangan. Bozor munosabatlari rivojlangan sharoitda sug'urta nafaqat shaxsiy va korporativ moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi, balki kapitalni to'plash, investitsiyalarni rag'batlantirish va umumiy iqtisodiy o'sishga ham sezilarli hissa qo'shadi.

Bugungi kunda O'zbekistonning sug'urta bozori jadal institutsional va infratuzilmaviy rivojlanish bosqichini boshdan kechirmoqda. Sohada sug'urta kompaniyalari, brokerlar, aktuariylar va tahlilchilar kabi professional ishtirokchilar sonining sezilarli darajada ortishi kuzatilmoqda [1]. Bu o'z navbatida bozor raqobatini kuchaytirib, kompaniyalarni xizmat sifatini oshirishga va zamonaviy talablarga javob beradigan mijozlarga yondashuvlarni modernizatsiya qilishga undamoqda. Xizmat sifatini xalqaro standartlarga, xususan ISO 9001:2015 kabi xalqaro sifat menejmenti tizimlarini joriy etish orqali moslashtirish bu jarayonning asosiy jihatlaridan biridir [1].

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi sug'urta tizimining iqtisodiy hayotdagi tobora ortib borayotgan ahamiyati, uning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi strategik roli, shuningdek, raqamli transformatsiya va globallashuv sharoitida duch kelayotgan yangi chaqiriqlar bilan belgilanadi. Sug'urta sohasiga oid tadqiqotlar uning iqtisodiy roli, mohiyati va bozor, milliy va

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

global iqtisodiyotdagi ahamiyatiga oid turli jihatlarni o'z ichiga olgan keng qamrovli mavzularni qamrab oladi [2].

Tadqiqotning maqsadi sug'urtaning iqtisodiy mohiyatini chuqur tahlil qilish, uning bozor munosabatlaridagi tutgan o'rni har tomonlama ko'rsatish, shuningdek, O'zbekiston misolida sohaning hozirgi holati va kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini baholashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: sug'urtaning nazariy asoslari va iqtisodiy mohiyatini o'rganish; uning iqtisodiy funksiyalarini va bozor munosabatlaridagi rolini ochib berish; sug'urta bozori tuzilmasi va ishtirokchilarini tahlil qilish; sug'urtaning milliy iqtisodiyotga ta'siri va rivojlanish istiqbollarini baholash.

Asosiy qism

Sug'urta iqtisodiy kategoriya sifatida ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, u jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning muhim tarkibiy qismi bo'lib kelgan. Uning kelib chiqishi o'rta asrlardagi dengiz savdosi bilan bog'liq bo'lib, savdogarlarning yuk yo'qotishlari bilan bog'liq xavflarni birgalikda taqsimlash ehtiyojidan kelib chiqqan [3]. Bugungi kunda sug'urta – tabiiy ofatlar, baxtsiz hodisalar natijasida yuzaga keladigan zararlarni qoplash va boshqa moliyaviy kompensatsiyalarni ta'minlash maqsadida maqsadli zaxira fondlarini yaratish va ulardan foydalanishga asoslangan iqtisodiy tizimdir. U mulkiy manfaatlarni himoya qilish vositasi sifatida xizmat qiladi [3].

Sug'urtaning iqtisodiy mohiyati risklarni boshqarish va taqsimlash mexanizmlari orqali namoyon bo'ladi. Har qanday iqtisodiy faoliyat o'zida ma'lum darajadagi noaniqlik va riskni mujassam etadi. Sug'urta bu risklarni alohida iqtisodiy sub'ektlardan (sug'urta qildiruvchilardan) sug'urta kompaniyalariga o'tkazish orqali individual xavfni jamoaviy xavfga aylantiradi. Bu esa, o'z navbatida, zararlarning birgalikda qoplanishi va moliyaviy barqarorlikning ta'minlanishiga olib keladi. Sug'urta shuningdek, risk nazariyasi va risklarni kamaytirish muhimligini doimiy ravishda o'rganadi [2]. Kollektiv va individual risk modellari tahlili sug'urta xizmatlarining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Sug'urtani boshqa moliyaviy institutlar, masalan, banklar yoki investitsiya fondlari bilan taqqoslash uning o'ziga xosliklarini ochib beradi. Banklar asosan kredit va depozit operatsiyalari orqali pul oqimlarini boshqarsa, sug'urta kompaniyalari risklarni qabul qilish va ularning oqibatlarini qoplash orqali moliyaviy himoya taklif etadi. Bu xususiyat sug'urtaning iqtisodiy tizimdagi betakror o'rni belgilaydi.

Risk funksiyasi. Bu sug'urtaning asosiy funksiyasi bo'lib, kutilmagan hodisalar (tabiiy ofatlar, baxtsiz hodisalar, kasalliklar va h.k.) natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlarni qoplashni ta'minlaydi. Sug'urta kompaniyalari sug'urta mukofotlari hisobidan shakllangan zaxira fondlari orqali yuzaga kelgan zararlarni qoplab, iqtisodiy sub'ektlarning barqarorligini ta'minlaydi.

To'plam (jamg'arma) funksiyasi. Sug'urta mukofotlari shaklida to'plangan mablag'lar katta miqdordagi sug'urta zaxiralarini tashkil etadi. Bu zaxiralar nafaqat kelajakdagi to'lovlarni ta'minlash uchun ishlatiladi, balki iqtisodiyotda muhim moliyaviy manba bo'lib ham xizmat qiladi.

Investitsiya funksiyasi. Sug'urta kompaniyalari o'z zaxiralarining katta qismini iqtisodiyotning turli sohalariga investitsiya qiladi. Bu investitsiyalar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishga yordam beradi. Rivojlangan mamlakatlarda sug'urta mukofotlari YaIMning o'rtacha 8-12 foizini tashkil etadi, bu ularning iqtisodiyotdagi ulkan moliyaviy rolini ko'rsatadi [3].

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Profilaktik funksiya. Sug'urta kompaniyalari risklarni kamaytirishga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlarni rag'batlantiradi. Masalan, sug'urta qildiruvchilarga xavfsizlik choralarni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar beriladi, ba'zan esa risk kamaytirilgan taqdirda sug'urta tariflari pasaytiriladi.

Ijtimoiy funksiya. Sug'urta, ayniqsa hayot va tibbiy sug'urta, aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlaydi, kasallik, nogironlik yoki keksalik holatlarida moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi. Bu ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi va aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Bozor munosabatlarida sug'urta ishlab chiqarish, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida xavflarni minimallashtirish orqali muhim rol o'ynaydi. U tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantiradi, chunki biznes sub'ektlari o'z mol-mulki, mas'uliyati va xodimlarini sug'urtalash orqali potensial yo'qotishlardan himoyalanaadi. Bu esa tadbirkorlarga yangi loyihalarni amalga oshirish va innovatsiyalarga sarmoya kiritish uchun ishonch beradi. Sug'urta majburiy (masalan, transport egalarning fuqarolik javobgarligi yoki davlat xodimlarini sug'urtalash) va ixtiyoriy (shartnomaviy asosda) shakllarga bo'linadi [3]. Bu shakllar iqtisodiy sub'ektlarga o'z ehtiyojlariga mos ravishda himoya tanlash imkonini beradi.

Sug'urta bozori – bu sug'urta xizmatlariga bo'lgan talab va takliflar o'rtasidagi munosabatlar tizimi bo'lib, unda sug'urta mahsulotlari sotiladi va sotib olinadi. Bu bozor murakkab tuzilmaga ega bo'lib, ko'plab ishtirokchilarni o'z ichiga oladi.

Sug'urta kompaniyalari (sug'urtalovchilar): Ular sug'urta xizmatlarini taklif etuvchi tashkilotlar bo'lib, sug'urta polislarini orqali risklarni o'z zimmasiga oladi va sug'urta hodisasi yuz berganda to'lovlarni amalga oshiradi. O'zbekistonda 2004 yilga kelib 20 dan ortiq sug'urta kompaniyasi faoliyat yuritgan [3].

Sug'urta qildiruvchilar: Bular sug'urta xizmatlariga talabgor bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslardir. Ular o'z mol-mulki, hayoti, sog'lig'i yoki javobgarligini sug'urtalash orqali moliyaviy himoyaga ega bo'lishni istaydilar.

Sug'urta brokerlari: Ular sug'urta qildiruvchilarning manfaatlarini himoya qiluvchi, sug'urta kompaniyalari bilan shartnomalar tuzishda vositachilik qiluvchi mustaqil mutaxassislardir.

Aktuariylar: Ular matematik va statistik metodlardan foydalanib sug'urta tariflarini hisoblab chiqadigan, sug'urta zaxiralarini baholaydigan va sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi mutaxassislardir.

Anderrayerlar: Ular sug'urta shartnomalari bo'yicha risklarni baholaydigan va ularni qabul qilish yoki rad etish to'g'risida qaror qabul qiladigan mutaxassislar.

Regulyator organlar: Bular sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi va nazorat qiluvchi davlat idoralaridir. O'zbekistonda sug'urta sektori 2002 yildagi "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonun bilan tartibga solingan [3]. Ular bozordagi shaffoflikni, adolatli raqobatni va sug'urta qildiruvchilarning huquqlarini himoya qilishni ta'minlaydi.

Sug'urta bozorining infratuzilmasi banklar, auditorlik firmalari, huquqiy xizmatlar va axborot texnologiyalari provayderlari kabi qo'shimcha xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarni ham o'z ichiga oladi. Raqamli texnologiyalar va onlayn sug'urtaning rivojlanishi sug'urta bozorining yangi jihatlarini ochib bermoqda va uning yanada samaraliroq ishlashiga imkon yaratmoqda [2]. Bozor raqobatining kuchayishi kompaniyalarni xizmat sifatini oshirishga va mijozlarga yondashuvlarini zamonaviy standartlarga moslashtirishga majbur qilmoqda [1].

Sug'urta milliy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, uning barqarorligi va o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Uning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyatini quyidagi yo'nalishlarda ko'rsatish mumkin:

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Moliyaviy himoya va barqarorlik: Sug'urta tizimi korxonalar va aholini kutilmagan iqtisodiy shoklardan himoya qilib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Bu iqtisodiy sub'ektlarning uzluksiz faoliyat yuritishiga imkon beradi.

Kapital shakllanishi va investitsiyalar: Sug'urta kompaniyalari tomonidan to'plangan ulkan zaxiralar mamlakat iqtisodiyotida muhim investitsiya manbai bo'lib xizmat qiladi. Ular iqtisodiyotning real sektoriga, infratuzilma loyihalariga va boshqa muhim sohalarga yo'naltiriladi.

Tadbirkorlikni rag'batlantirish: Sug'urta risklarni kamaytirish orqali tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantiradi. Tadbirkorlar biznes risklarini sug'urtalash orqali o'z bizneslarini rivojlantirishga ko'proq moyil bo'ladilar.

Aholi farovonligini oshirish: Hayot, sog'liq va pensiya sug'urtalari aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytiradi, ularning hayot sifati va moliyaviy xavfsizligini oshiradi.

O'zbekiston sharoitida sug'urta sohasi katta o'zgarishlarni boshdan kechirdi. 1991 yilga qadar sug'urta davlat nazoratida bo'lgan. Mustaqillikdan so'nggi islohotlar natijasida 1993 yilda "Sug'urta to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, davlat organlari qayta tashkil etildi va 1997 yilga kelib turli xususiy va davlatga tegishli kompaniyalar paydo bo'ldi [3]. 2002 yilga kelib O'zbekiston sug'urta sektori 3.25 trillion so'm umumiy majburiyat, 21.7 milliard so'm yig'ilgan mukofotlar va 2.4 milliard so'm to'langan to'lovlar haqida xabar bergan, bunda mol-mulk sug'urtasi to'lovlarning 70 foizini tashkil etgan [3].

Hozirgi kunda O'zbekiston sug'urta bozorida jadal rivojlanish va transformatsiya jarayonlari kuzatilmoqda. Bozor ishtirokchilari sonining ortishi va raqobatning kuchayishi kompaniyalarni xizmat sifatini oshirishga, mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlarni joriy etishga undamoqda. Xalqaro sifat menejmenti tizimlarini (masalan, ISO 9001:2015) joriy etish orqali xizmat ko'rsatishda tizimli ish tamoyillari, shaffoflik va doimiy takomillashtirishga erishilmoqda [1]. Bu o'zgarishlar oxir-oqibat xizmat sifatini oshirishga, iste'molchilar ishonchini mustahkamlashga va bozor raqobatbardoshligini oshirishga yordam bermoqda.

Raqamlashtirish va innovatsiyalar: Onlayn sug'urta mahsulotlari, mobil ilovalar va blokcheyn texnologiyalarining joriy etilishi bozorning yanada ochiq va samarali bo'lishiga yordam beradi [2].

Yangi sug'urta mahsulotlari: Iqtisodiyotning rivojlanishi bilan birga, kiber-xavfsizlik, agrosug'urta, ekologik sug'urta kabi yangi va ixtisoslashgan sug'urta turlari talabni orttiradi.

Mintaqaviy integratsiya: Xalqaro sug'urta bozorlariga integratsiya O'zbekiston sug'urta kompaniyalariga o'z tajribasini oshirish va yangi texnologiyalarni joriy etish imkonini beradi.

Kadrlarni tayyorlash: Sug'urta sohasida yuqori malakali mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj oshib bormoqda, shuning uchun ta'lim tizimini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sug'urta zamonaviy iqtisodiyotda, xususan bozor munosabatlari sharoitida markaziy o'rinni egallovchi fundamental moliyaviy institut hisoblanadi. Uning iqtisodiy mohiyati risklarni boshqarish, moliyaviy resurslarni to'plash va ularni iqtisodiyotga investitsiya qilish orqali namoyon bo'ladi. Sug'urta nafaqat individual va korporativ moliyaviy himoyani ta'minlaydi, balki iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, kapital shakllanishiga va investitsiya faolligini oshirishga ham muhim hissa qo'shadi. Risk, jamg'arma, investitsiya, profilaktik va ijtimoiy funksiyalari orqali sug'urta iqtisodiy sub'ektlarning ishonchli ishlashini ta'minlab, ijtimoiy farovonlikni oshirishga xizmat qiladi.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wojournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

O'zbekiston sug'urta bozori mustaqillik yillarida sezilarli transformatsiyalarni boshdan kechirib, dinamik rivojlanish yo'lidan bormoqda. Sohadagi qonunchilik islohotlari, professional ishtirokchilar sonining ortishi va xalqaro sifat standartlarini joriy etishga qaratilgan sa'y-harakatlar uning rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Raqobatning kuchayishi va raqamli texnologiyalarning faol joriy etilishi sug'urta kompaniyalarini xizmat sifatini doimiy ravishda oshirishga va mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlarni takomillashtirishga undaydi.

Kelajakda O'zbekiston sug'urta bozorining yanada liberalizatsiya qilinishi, raqamlashtirishni chuqurlashtirish, mahsulot turlarini kengaytirish va xalqaro standartlarga moslashish orqali yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash imkoniyati mavjud. Bu sug'urtaning milliy iqtisodiyotga ta'sirini yanada kuchaytirib, mamlakatning umumiy iqtisodiy barqarorligi va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zweifel, Peter, and Roland Eisen. Sug'urta iqtisodiyoti. Cham: Springer, 2012.
2. Dionne, Georges, muharrir. Sug'urta qo'llanmasi. Boston, MA: Springer, 2013.
3. Haiss, Peter, and Stefanie S. K. S. Weche. "Sug'urta va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik: adabiyot sharhi." Jeneva Tavakkalchilik va Sug'urta Bo'yicha Maqolalar — Masalalar va Amaliyot, vol. 34, no. 4, 2009, pp. 627-646.
4. Arena, Mark P. "Sug'urta bozori faoliyati iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradimi? Sanoati rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun mamlakatlararo tadqiqot." Tavakkalchilik va Sug'urta Jurnali, vol. 75, no. 4, 2008, pp. 921-946.
5. Kralik, Thomas. "Sug'urtaning zamonaviy moliyaviy tizimlardagi roli." Tavakkalchilik va Sug'urta Bo'yicha Jeneva Maqolalari — Masalalar va Amaliyot, vol. 30, no. 3, 2005, pp. 453-479.